

Nevelő

Post tot discrimina rerum (Annyi vesződés után), Brassai a középiskolát végezte ugyan, de mikor bizonyítványát kezébe vette, elmondhatta: köd előttem, köd utánam. A jogi pályára nem léphetett, mert a bizonyítványa hiányos volt, a jogászkodáshoz szükséges temperamentuma hiányzott. Papi pályára mehetett volna, mert togatus is volt, a theológiát is végezte, de szónoki tehetséget nem érzett magában. Nem is vágyott oda, mert az apja sorsa nem volt nagyon kecsegtető. Vallásos kedély, hívő lélek volt, de a papi munkakört igen szűknek, korlátoltnak tartotta.

A kívülről kínálkozó alkalmat, vagyis a külföldi egyetemekre küldést elszalasztotta ő is, mint atyja, pedig lett volna pártfogója, aki ellenszolgálatás fejében fedezte volna a költségeit. Az unitárius egyház Képviselő Tanácsa egyházi költségen szokta külföldre küldeni a jelesebb ifjakat. Az egyház pénztárából fizették a költségek egy részét, de a jelöltnek rendszeren peregrinálni kellett, hogy a vagyonosabb uraktól és egyházaktól összegyűjtse a pénzt. A széplaki egyházközség mint pátronátus, a Petrichevich Horváth-család bőkezűségéből, szintén ellátott egyet. Szokásban volt az az eljárás is, hogy valaki fizette a két évi egyetemi költséget, s azután nevelőnek vette fia mellé az akadémitát.¹ Az akadémita mindenik esetben kötelezvényt írt alá, hogy az egyháznak rendelkezésére fog állani, vagy ellenkező esetben a pénzt visszafizeti. Brassai semmiért és senkiért sem áldozta föl függetlenségét. A maga ura akart maradni, hogy azt tehesse, amit majd jónak és helyesnek ítél.

Bízott magában és jó embereiben. Semmiféle fáradságtól, nélkülözéstől nem félt. Barátaihoz csak akkor fordult, amikor el nem kerülhette. Egyelőre még nem tudta, hogy a

¹ Utolsó ilyen akadémita volt Kovácsi Antal, akit a tarcsafalvi Pálffy-család hívott ki.

Pál útját kell-e követnie, majd az idegenek közzé, de afelől bizonyos volt, hogy a Názárethit nem hagyja el. Arról sem mondott le, hogy ha szükségét érezi, ott, ahol sorsa utoléri, úgy cselekedjék, mint Luther az egyházban. Kortársa, Emerson, megmutatta, hogy az írói pályáért érdemes oda hagyni a papit. Brassai egyik irányban sem döntött még, de késznek érezte magát bármelyikre. Ő is, mint kortársa, Jósika Miklós „a nagy idők varázsát érezte ... A légben volt valami, ami még a gyermeknek is susogta, hogy elmúlt azon kor, hol az ifjú csak azért él, azért tanul, azért fut és fárad, hogy napról-napra éljen.“²

Brassai tovább tanult és várt. Nem sokáig tartott a bizonytalanság. Iskolatársa és barátja, Kelemen Benő, szerencsésebb volt. Ő már alkalmazást nyert a Wesselényiek birtokán, mint gazdasági intéző.

A Wesselényiek zsibói francia könyvtárát rendezni kellett. Kelemen Brassait ajánlotta. Brassai szívesen vállalkozott. Már 1821 nyarán kiment Wesselényi Józsefhez. A halat gazdag vizű tóba bocsátották. A könyvtári munka az ő eleme. Boldog volt, hogy ily gazdag szellemvilág tárházába pillant-hatott be. Szerencsés, hogy Erdély legelőkelőbb főúri családjával megismerkedett. Fáradtságát gazdagon megjutalmazták, 100 pengő forintot fizettek.³ Ez a bevezető munka hosszú időre döntőleg folyt be életpályájára.

Az 1822 évet Kolozsvárt töltötte. Leckét adott magánházaknál. Ezalatt szorgalommal tanult és gyakorolta magát a zenében. Bogdánffy postamester, mint nagy zeneértő, megvizsgáztatta és ajánlatba hozta gróf Bethlen Károlynak Bethlenbe, leányához Eszterhez⁴ zongora-tanítónak.

Hat esztendeig (1823—1829) volt ennél a Bethlen-családnál. Ismét hat esztendeig (1829—1834-ig) gróf Bethlen Józsefnél és a Kendeffyeknél, hol Bethlenben, hol Rettegen, hol Iklandon, hol Dicsőszentmártonban. Olykor Pesten laktak. Télen Kolozsvárt.

A férfikor kezdetén, mikor a kibontakozó lelkielőleg-

² Emlékirat I. 114 lap.

³ „Soha annyi pénzem nem volt“, jegyezte meg elbeszélése alkalmával.

⁴ Gróf Teleky Károly és Domokos anyja gróf Teleky Lajosné.

készségesebb a munkára, midőn az eszmék és gondolatok, a tervek és elhatározások gyors egymásutánban teremtik meg a forradalmi hangulatot, egy szűk családi kör, még ha olyan előkelő is, nem elég a nagyratörő ifjúi léleknek. Akkor az az erdélyi ifjakkak rendes foglalkozásuk volt a magánházaknál való nevelősködés. Brassai vert úton járt. Csöndes, kényelmes élete volt. 110 frt. csekély pénz fizetésével és az úri ellátással meg volt elégedve, mert bőven jutott idő parnaszusi időtöltésre. A mívelt családi körben egyik főfoglalkozása Shakespeare olvasása volt. Moliert is tanulmányozta. Brassai beavatta tanítványait minden új ismeret titkaiba, mert így másodszer is, többször is újra élvezte a nagy lelkek szellemi tárlatát.

A nagy kiterjedésű családban állandó volt az idegen forgalom. A napi és az országos politika mellett, a külföldi viszonylatok szüntelenül foglalkoztatták a társaságot. Brassai oly széleskörű tudással rendelkezik, hogy mindenki hozzá fordult, ha bíráló véleményt akart hallani az újabb eseményekről. A külföldi jelességek mellett sor került a magyar termékekre is. A *Hebe*, Brassai hitrokonától, aranyosrákosi Székely Sándortól ekkor tájban (1823) adta ki a *Székelyek Erdélyben* epikai költeményt. A házi nevelőnek gondja volt arra, hogy tanítványai megismerjék s érdeklődjenek őseink múltja iránt. Bizonyosra vesszük, hogy a hazafias lelkű Brassaihoz, s tőle tanítványaihoz eljutott a Vörösmarty *Zalán futásából* a nemzetet felrázó nagy kérdés:

Régi dicsőségünk, hol késsel az éji homályban?

Ilyen élvezetek mellett feledte, hogy az élet nyilvánosabb pályáitól el van zárva.

Panaszkodni nem szokott, de mégis sokszor elárulja, hogy neki is voltak erős lelki harcai. Sok küzdelme volt az étellel, s az emberekkel. A szegénység súlyos terhét ő is érezte. „Innen van aztán az is, — írja 1832-ben — hogy ha egy szerencsésebb születésűnek bölcsőjére az Apelles, vagy Praxitelles *geniusa* kegygel mosolygott volna is, későbbre, vagy a kenyérkereső *studium mostoha* tövisei el fojtják a gyenge csi-rát, vagy ha keresztül hatolhat is a szülők, s rokonok hajthatalan előítéletein, kik vigasztalhatatlanok, hogy a jóremé-

nyű fiú pap vagy procátor nem leve, ápoló segéd nélkül szü-
kölködvén, Jassyba, vagy Bucarestbe kell kenyér után
menni.⁵

Ez a hosszú idő, majdnem 12 esztendő, homályban van az
életrajz írója előtt. Nagyobb lendületet semmitem adott Bras-
sai életének. Olyan volt, mint a keleti bölcséké és prófétáké a
pusztában, mialatt a testi és lelki kísértések nagy rohamaival
önmagokban megharcoltak. Itt a lelki elmélyedés, a látomá-
sok, az isteni jelenségek veszik körül, mígnem egyszer meg-
hallják az elhívó szózatot és „azonnal“ elhagyják a pusztát,
megjelennek a nyilvánosság előtt.

Brassai ezalatt fejezte be a modern nyelvek tanulását.
Ezalatt készült el az írói pályára. Ezalatt lett philozophus.
Ezalatt ismerkedett meg Erdély Florájával.

Előkelő tanítványai mulattatására színdarabot fordított.
Részt vett a darab előadásában. Talán erre céloz 1862-ben a
Kolozsvári Közlönyben, azt írván, hogy színész is volt. Meg-
ismerkedett majdnem az összes erdélyi főúri családokkal. Így
nagy kiterjedésű összeköttetést szerzett.

1834-ben, midőn Kolozsvárt lakott, elvállalta a báró Wes-
selényi Miklós természetes fia, Wesselényi Károly nevelését.
Ugyanazon év őszén gróf Kendeffyné Bethlen Borbálával föl-
megy Bécsbe. 1834 októberétől 1835 augusztus végéig lakott
Bécsben. A család elutazott Párisba. Ezalatt Brassai a *Va-
sárnapi Ujság* jövedelméből élt. A következő évben elkiséri
Velencébe. Később tanította a Kendeffyné leányait, gróf An-
drássy Gyulánét sz. gróf Kendeffy Katinkát és gróf Pejache-
vichnét sz. gróf Kendeffy Herminát.

Brassai a főúri körök levegőjében jól érezte magát. Szé-
leskörű tudása, nagyfokú szerénysége, tiszteletet és becsülést
szerzett számára. A főúri gazdag könyvtárak kielégítették
lelki szükségait. Mindent megtanulhatott, amit akart.

Tanítványai egész életükben szeretettel vették körül, ő
pedig örömet fölkereste nemcsak a volt tanítványokat, ha-
nem utódaikat is. 1859-ben, midőn Pestről visszajött Kolozs-

⁵ Nemzeti Társalkodó 1832-ik évfolyam II-ik. 80 l.

Ezt a közmondást követte és sokszor hangoztatta is: „in qua-
sede sedes, et sit tibi illa commoda sede, nec ab illa sede recede.
(Ha kényelmes székben ülsz, azt ne hagyd el.)

várra, „első óhajta vala — időben s fokozatban — Bethlenbe rándulni“. Ekkor Bod Péterrel, nevelő utódával is, szeretet volna találkozni, de a Bethlen-családdal is. Egész életében kedvesen gondolt Bethlenre.

Gyulai Pál kedvesen írja le Brassainak ezt az életszakát: „eldobván a kollegiumi togát, magányba vonula és szorgalmasan tanult. Zene, régi és újabb irodalom és természet tudomány voltak kedvelt tanulmányai. Rövid idő alatt igen keresett ember lön. A kolozsvári főrangú családokban alig volt jelesebb tehetségű ifjú, vagy nő, ki kedvence tanulmányaiból ne vett volna tőle órát. Különös jelenet volt a demokratikus és cynikus férfiú Erdély salonjaiban.“⁶

Életének második korszaka, a nevelőséggel töltött 10—12 esztendő, harmonikus folytatása volt a tanulói 10—12 esztendőnek, valamint ez is a gyermeki kornak. Brassai mindig a helyzet úra tudott lenni, mert úra volt önmagának.

Erdély és fővárosa, Kolozsvár, szerény helyet foglaltak el a nagy világban, mert a fejedelemség régen megszűnt. Azóta Erdély csak provincia, idegen szellemben vezetett kormányzás alatt. Kolozsvár elmaradott kis város. Köfalai, díszes várkapui hirdetik, hogy nem így volt régen. Az erdélyi arisztokracia és a kolozsvári vagyonos polgárok kettős (emeletes) fedelű, s tényleg több emeletes háza, a vidám muzsikától zengő szöllők, a bohóságokban bővelkedő farsangi élet azt tanusították, hogy elég jól éltek. Torda szülöttjét, Josika Miklóst — amint *Emlékiratában* mondja — egy varázserő vonzotta ide, amely a kolozsvári nép elevenségében, a kedélyességében létezett.

A magyar nemzeti élet ez alatt az időszak alatt vette az első hatalmas lendületét az 1825-iki országgyűlésen. A magános foglalkozású Brassai semmi lépést nem tehetett, de a Széchenyi, Kölcsei és Wesselényi heroikus tettei készenlétben találták és halmozták össze lelkében a gondolatokat, szívében az elhatározást. Várta a pillanatot. Mihelyt kínálkozott, egyedül harcolta meg azt a harcot, amelyre seregek lettek volna szükségesek.

⁶ *Ujabbkori ismeretek tára* 1850 Pest I.: Brassai.